

*Др Миодраг Трајковић,
Правни факултет, Београд*

Специјализоване арбитраже

1. Појам ових арбитража

Велики развој међународне трговинске арбитраже и пораст динамичности пословне праксе су суштински утицали на специјализацију арбитражног начина решавања спорова. Данас, поред институционалних и *ad hoc* арбитража, постоје и бројне *специјализоване институционалне арбитраже*, најчешће при појединим међународним или домаћим асоцијацијама, с тим што су њихове услуге намењене чланицама тих удружења. Други облик специјализације је у томе што се одређена арбитража, као поморска на пример, првенствено бави споровима везаним за коришћење (експлоатацију) одређених ствари, у овом случају бродова у поморском саобраћају и поморству уопште.

Међу специјализованим арбитражама су најбројније оне, које решавају спорове у вези са прометом сировина или спорове на посебним тржиштима ("*commodity arbitrations*"), као интерне арбитраже светских и националних удружења, које окупују организације производње и трговине ових роба. То су, на пример, сталне арбитраже при појединим асоцијацијама, као што је Удружење за промет житарицама и сточном храном (*GAFTA - Grain and feed Trade Association*), Лондонска берза метала (*London Metal Exchange*), Арбитражна комора за памук (*Chambre arbitrale de cotons de Havre*), Трговинска федерација кафе (*Coffee Trade Federation*), Удружење трговине гумом (*Rubber Trade Association*), Удружење за шећер (*Sugar Association*), Удружења брокера чаја (*Tea Broker's Association*) и друга.

Ове специјализоване арбитраже раде на општим принципима арбитражног решавања спорова, али се баве и утврђивањем неких чињеница, које су својствене

само асоцијацијама у питању (нпр. препознавање квалитета робе мирисом, додиром, пробањем итд.; испитивање узорака; констатовање промена на роби итд.). Таква специфичност указује на потребу специјалне стручности арбитра, који у овим споразумима више делују као вештаци, користећи своје уско знање и искуство, а мање као класични арбитражи. Природа спорова је довела до тога да су листе арбитра у оваквим арбитражама врло специјализоване и састављене од експерата различитог, врло уског профила из самих организација - чланица удружења. Код неких од њих, као што је Арбитражни суд за памук у Авру, у интересу непристрасности, странке чак не знају ни имена арбитра, нити арбитражи знају имена странака. Стриктна оријентација на стручност је доведена до апсурда, тако да, рецимо, *Арбитражна правила GAFTA (Grain and Feed Trade Association)*, имају одредбу којом се искључује учешће правника (адвоката) у поступку, уколико су ови "потпуно или у принципу ангажовани у приватној пракси", осим у случају кад се странке изричито договоре другачије. Друга, опет, тзв. *FOSFA арбитража* још прецизније набраја да су из поступка искључени: "правни саветник, адвокат, или било који члан правничке професије", осим ако само Апелационо веће не нађе да је случај од посебног значаја и том приликом да исто право и другој странци.¹⁾ Друга карактеристика ових "арбитража за сировине", овог пута изразито правна, је да после доношења арбитражне одлуке, углавном постоји и право на жалбу (апелацију) једном другом органу у оквиру асоцијације (апелационом већу, *board of appeal*), који у новом саставу расправља о спору. Састав тела које одлучује у другом степену, одређује сама асоцијација. Правилима ових арбитража је предвиђена и могућност да се после другостепене одлуке упути жалба суду (*High Court*), али то није разлог новог испитивања чињеница и одлучивања, већ само утврђивања евентуалне погрешне примене права. Уколико суд утврди такву погрешну примену права, следи враћање одлуке апелационом већу на допунско разматрање појединих аспеката пресуде.

Иако није спорно да су овакве "стручне" арбитраже такође међународне и трговинске, сужавање листе арбитра у њима, а посебно одређивање арбитра у другом степену код апелација од стране асоцијације, у најмању руку отвара питање другачијег статуса арбитра и смањене аутономије воље странака, односно указује на то да развој "затворених" изабраних судова одударе од модерног тренда развоја арбитражне институције.

2. Поморска арбитража

Од специјализованих арбитража на првом месту представљамо *Лондонску поморску арбитражу (London Maritime Arbitration)*, која је намењена решавању спорова из уговорних односа у вези са коришћењем бродова.²⁾ Најједноставнији при-

1. Члан 16 The Grain and Feed Trade Association Arbitration Rules n° 125 i члан 9 FOSFA Rules (1st July 1992).

мери за овакве спорове су потраживања у вези са уговорима о превозу робе морем (charterparty), са употребом коносмана (*bill of lading*) или са уговором о куповини и продаји брода (*ship sale agreement*). Назив арбитраже је непрецизан, и наведени примери не исцрпљују листу могућих спорова пред њом, пошто су поморски послови много шири, а поморство оквир за више различитих уговора (нпр. уговор о спасавању на мору, уговор о вађењу потонулих ствари, уговор о тегљењу, уговор о поморској агенцији, итд.). Ту су, такође, и спорови који произилазе из оштећења приликом судара бродова или других облика хаварија, које могу да задесе бродове у току пловидбе на мору. Још шире од тога, Лондонска поморска арбитража се понекад бави и решавањем спорова из других привредних послова, када компаније за такве послове уговоре надлежност ове арбитраже.³⁾

Историјски су поморски арбитражи били чланови поморских трговачких клубова и бавили се овим послом више на почасној, него на професионалној основи. Временом је, међутим, то постао сложен посао, који се морао обављати стално, а не аматерски или уз редовно занимање, па су арбитражи прерасли у праве професионалце, било из редова правника - стручњака за поморско право или из редова других експерата за поморство у ужем смислу речи. У наставку те еволуције је 1960. године формирано Лондонско удружење поморских арбитража (*The London Maritime Arbitrators Association - LMAA*), које води порекло од групе брокера са берзе Baltic Exchange. Тако је настала посебна институција из које се формирала Лондонска поморска арбитража, различита од Међународне трговинске коморе ICC или Асоцијације за промет и снабдевање житарицама GAFTA. LMAA нема административну или контролну улогу у раду поморске арбитраже, као што такву улогу имају поменуте асоцијације ICC и GAFTA у односу на своје арбитраже. LMAA формира листу својих чланова, који могу да делују као арбитражи, објављује арбитражна правила (*LMAA Terms*), која се примењују у току арбитраже и обезбеђује стандарде понашања за своје чланове - арбитраже.

У Лондонском удружењу поморских арбитража постоје две категорије чланства. Прву чини педесетак пуноправних чланова, увек спремних да као арбитражи решавају поморске и друге арбитражне спорове на овој арбитражи, дакле они којима је то професија.⁴⁾ Друга група је бројнија и њу чине афирмисани појединци из поморске трговине, адвокати, правне фирме и друга лица. Ови чланови (*supporting members*) су помажући чланови, који, нису арбитражи у поморским споровима, већ само подржавају циљеве Удружења LMAA.

2. Члан 16 The Grain and Feed Trade Association Arbitration Rules n° 125 i члан 9 FOSFA Rules (1st July 1992).
3. Пример из праксе: *Fal Bunkering vs. Grecale Inc.* (1990) 1 Lloyd's Rep. 369. Осим у Енглеској, где делује специјализована поморска арбитража, овакав облик судовања је традиционално развијен и у Јапану. О томе: М. Ohashi, "Maritime arbitration in Tokyo, Its legal aspects", Tokyo, 1979.
4. Овакви пуноправни чланови су познати под именом "људи из трговине" ("commercial men"). Када делују као арбитражи, они показују свој "квасисудски статус" - G. Ambrose and K. Maxwell, *op. cit.* p. 117.

Правила Удружења (*The LMAA Terms*) су први пут донета 1987. године, а њихова последња верзија је из 1994. године.⁵⁾ Она су намењена вођењу поморских арбитража, укључујући и такве када, изузетно, арбитар-појединац није члан Удружења, већ адвокат. Правила се односе на арбитражни поступак из поморских и трговачких спорова, који су поверени на решавање поморској арбитражи, односно члановима LMAA. Наравно, као и код сваке друге арбитраже, формирање поморске арбитраже зависи од воље странака, које директно или индиректно, својим арбитражним споразумом или накнадно предвиде овакав облик решавања спора и изразе жељу за применом поменутих права. Прихватање правила поморске арбитраже се претпоставља и од стране арбитра ове специјализоване арбитраже. Када је реч о члановима-професионалним арбитрама то се питање не постаља, али кад се, изузетно, у арбитражном већу нађе арбитар, који није члан LMAA, од њега се изричито тражи да, он и странка, која га је именovala, прихвате услове Поморске арбитраже (*LMAA Terms*).

Вредно је поменути и постојање тзв. LMAA правила за мале тужбене захтеве, (*The LMAA Small Claims Procedure*), намењених смањењу арбитражних трошкова и уштеди времена странака (де фацто, смањењу кашњења у поморском промету, које може да доведе до великих штета).⁶⁾ Наиме, ако је спорна сума тужбеног захтева релативно мала (сада је то 50.000 америчких долара), предвиђа се да одлуку донесе арбитар-појединац и да то буде само на основу релевантних докумената. У оваквом случају ће фиксна награда арбитру бити 750 долара, што је знатно мање него код арбитражних награда у другим случајевима или код спорова са већом вредности спора. Право на жалбу је искључено, што странке потврђују писмом, које шаљу арбитру одмах по његовом именовању.⁷⁾

Лондонско удружење поморских арбитра има и посебна правила за мирене странака из 1991. године (*LMAA Conciliation Terms*), на основу којих се спроводи поступак мирене и посредовања међу странкама, на начин како је то презентирано у општем делу о миренеу и посредовању.⁸⁾

На крају такође треба истаћи да Лондонска поморска арбитража, уосталом као и Лондонски суд међународне арбитраже и све друге енглеске специјализо-

5. LMAA Термс 1994 имају пет поглављаа, у којима говоре о самом Удружењу поморских арбитра; о покретању поступка, формирању арбитражног суда (већа) и трошковима у вези са тим; о претходним састанцима, усменом рочишту, улози арбитра и умпире-а, арбитражној одлуци и другим питањима.
6. LMAA Small Claims Procedure је кратак документ од 8 чланова, којима се предвиђа именовање арбитра-појединца, утврђује његова награда, искључује право жалбе, објашњава процедура и регулише одлучивање само на основу докумената.
7. Члан 7, The LMAA Small Claims Procedure 1989.
8. LMAA Conciliation Procedure има 14 чланова, којима се одређује начин подношења захтева за мирене и посредовање; утврђује број посредника (миритеља); прецизирају њихова овлашћења и одговорност; предвиђају могући правни оквири заједничког решења или нагодбе странака ("settlement agreement"); обезбеђује конфиденцијалност посредника и странака; формирају трошкови поступка итд.

ване арбитраже, поред међународних извора, примењује и енглеске правне изворе о арбитражи, а пре свега, најновији Закон о арбитражи (*The Arbitration Act*), донет 1996. године.

3. GAFTA арбитража

Међу специјализованим арбитражама се по својој активности издваја Арбитража Удружења за промет житарицама и сточном храном (*The Grain and Feed Trade Association*), са седиштем у Лондону. GAFTA ове услуге пружа првенствено компанијама - чланицама, домаћим и страним, које се баве производњом и прометом житарица и хране на унутрашњем и међународном тржишту, али њену арбитражу могу уговорити и друге организације, које нису формално чланице удружења.⁹⁾ Стандардна клаузула у уговору, на основу које се сматра да су се странке договориле да свој будући спор изнесу пред Арбитражу GAFTA, је следећа: "Сваки спор који произилази из уговора, у који су укључена Арбитражна правила бр. 125, биће поверена арбитражи и складу са тим правилима."¹⁰⁾

Ова арбитража се у пракси показала ефикасном због чега вреди поменути неколико њених правила, која се разликују од правила о раду других арбитража, посебно оних општег типа. Пре свега, постоје строги рокови за подизање тужбе пред овом арбитражом, а њихово непоштовање може да доведе до тога да се арбитражни поступак уопште не покрене. Тако, на пример, тужба везана за спор око квалитета робе, мора да се упути GAFTA-и у року од 21 дана после датума, предвиђеног за завршетак коначног искрцавања робе; код спорова везаних за новац, не касније од деведесет дана од када је спор међу странкама избио; код CIF испорука такође, не касније од 90 дана од истека уговореног рока за укрцавање робе; код клаузуле FOB 90 дана после датума последњег коносмана или од истека уговорног рока за испоруку. Осим тога, ова правила предвиђају и одустајање од тужбеног захтева (*"lapse of claim"*), ако тужилац и тужени не поднесу доказе, или друге поднеске арбитражи у току једне године, рачунајући од момента именована првог арбитра (сматраће се да је тужба застарела, осим ако се, бар 30 дана пре истека те године, захтев не обнови).¹¹⁾

Именовање арбитра је такође специфично. У принципу се овде најчешће ради о три арбитра и та претпоставка важи и ако се странке нису договориле о њиховом броју, док арбитар-појединац делује само ако су се странке изричито сложиле о томе. И овде су рокови строжији, јер тужилац мора да именује арбитра најкасније девет дана после најаве арбитраже, о чему уредно обавештава другу страну. Ако тужени не искористи девет дана за именовање свог арбитра, тужилац може да тражи од GAFTA-е да именује другог арбитра, о чему такође обавештава другу страну. Трећег арбитра - председника арбитражног већа увек именује GAFTA. Стран-

9. GAFTA Rules (effective 31 January 1997).

10. Преамбула цитираног правилника - под насловом Arbitration Rules N° 125.

11. Члан 2 Правилника Арбитраже GAFTA.

ке бирају арбитра са листе GAFTA, из редова стручњака различитог профила у послу којим се асоцијација бави.¹²⁾ Међу бројним GAFTA клаузулама постоји и таква којом се "одређује да арбитар мора да буде члан или службеник фирме-чланице удружења, који је био ангажован у трговини".

Поступак преед GAFTA арбитражом је сличан општем поступку код других арбитража, али се и ту јављају нека специфична питања, као што је рецимо, доношење узорака робе арбитражном већу на увид, што подлеже специјалним правилима GAFTA-е (*Sampling Rules Form N° 124*). Своју пресуду арбитражно веће шаље удружењу - GAFTA-и, које о одлуци обавештава странке, али им је ставља на располагање тек пошто плате и трошкове поступка.

Специфичност GAFTA-е је што она дозвољава право на жалбу странкама по доношењу пресуде. Жалба се подноси специјалном апелационом већу (*Board of Appeal*) GAFTA-е, чије чланове не одређују странке, него удружење, остављајући овом телу право да изабере председника. Када је арбитражну одлуку у претходном поступку донео арбитар-појединац, ово веће ће бити састављено од три члана, а кад је пресуду донело арбитражно веће од три арбитра, у другом степену заседа тело од пет чланова. Одлука апелационог већа може значити потврду пресуде, извесне измене у њој, уношење одређених амандмана или њено потпуно стављање ван снаге. Таква нова одлука, кад је потпише председник апелационог већа, постаје коначна и обавезујућа за странке.^{96/13)}

Према члану 17. правила GAFTA-е, странке могу да се одреде и за једностепени поступак уколико приложе своју писмену сагласност о томе. То значи да се одричу права на апелацију, чиме арбитражна одлука добија карактер уобичајене арбитражне одлуке, постајући коначна, обавезујућа и правоснажна већ по завршетку рада арбитражног већа.¹⁴⁾ Специфичност GAFTA арбитраже је и у томе што њена правила дозвољавају учешће адвоката у поступку једино ако се странке о томе изричито договоре

4. Арбитража за кафу

У серији интерних специјализованих арбитража појединих асоцијација за сировине, приказаћемо и ону која решава спорове из уговора о производњи и промету кафом. Индустрија кафе је, као и многе друге индустрије, дошла до закључка да јој је много ефикасније и јевтиније да формира своју сталну арбитражу при Феде-

12. О овоме више у водичу GAFTA ("*GAFTA Arbitration A to Z, Guidelines and Code of practice*", London, 1997).

13. У пракси постоји око 80 стандардних форми GAFTA уговора, који се користе у промету житарица и хране. Такође се сматра да половина светске трговине житарицама иде преко GAFTA-е, односно у форми њених стандардних уговора. О овоме видети: Slabotsky, "*Grain Contracts and Arbitration*", London, 1984.

14. О Арбитражи GAFTA више код: Mustil and Boyd, Butterworths, "*Commercial Arbitration*"; R. Bernstein. Q. C. and others, "*Handbook of Arbitration Practice*", Sweet and Maxwell and Chartered Institute of Arbitrators; Johnston D. K., "*International Commodity Arbitration*", LLP, 1991.

рацији за трговину кафом у Лондону (*Coffe Trade Federation*) или при неким другим удружењима за кафу, него да се ослања на арбитраже општег типа, код којих њене потребе и специфичности неће бити адекватно заступљене. Тако поменути федерација у Лондону има могућност заснивања сопствене двостепене арбитраже, у којој у првом степену одлучују арбитраи изабрани од странака, а у другом апелациони одбор састављен од арбитра, које одреди асоцијација. Према правилима о процедури арбитраже федерације из 1989. године, странке на самом почетку могу да бирају између две могућности: да покрену арбитражу са правом на жалбу апелационом одбору ("*arbitration at first instance*") или да се одмах одреде за једно-степену арбитражу без права на апелацију ("*a board of arbitration without right of appeal*").

Специфичност арбитраже је и у томе што странке код једноступене арбитраже именују по једног арбитра, а ови затим бирају умпире-а.¹⁵⁾ Уколико арбитраи нису у стању да се сложе око одлуке, ову доноси умпире. У другом случају, када се ради о арбитражи без права на жалбу, федерација именује пет арбитра ако се ради о техничком спору или, пак, три арбитра ако је реч о спору о квалитету. Арбитража се обично уговара арбитражним клаузулама, које се нуде странкама кроз бројне типске уговоре за кафу.¹⁶⁾

Код ове арбитраже су, као код GAFTA арбитраже, строги рокови за покретање поступка и њихово непоштовање може да онемогући заснивање арбитраже. Пресуда овакве арбитраже, једноступене или двостепене, у зависности од избора странака, постаје коначна и обавезујућа кад је донесу арбитражно веће или апелациони одбор, односно објави асоцијација. После овога је могуће да се странке обратe суду (*High Court*), али само поводом правних, а не и чињеничних аспеката пресуде. Суд може захтев одбити и пресуду потврдити или је са одређеним сугестијама вратити апелационом одбору на преиспитивање.

Друге асоцијације кафе у свету имају сличне арбитраже, са мањим или већим специфичностима. Тако, на пример, Немачка асоцијација кафе у Хамбургу (*Die Deutscher Kaffee Verbande - DKV*), има арбитражу, која решава само техничке спорове, док се спорови око квалитета кафе решавају у арбитражу у Бремену. Хамбуршка арбитража има могућност апелације, док Бременска не дозвољава поново разматрање у другом степену. Ова друга асоцијација сама одређује странкама арбитражно веће и то од четири члана, од којих два представљају увознике, а друга два агенте, брокере и асоцијацију. Сличне арбитраже за кафу постоје и у Француској, Белгији, САД и другим развијеним земљама.

15. Умпире је, као што ћемо касније видети код енглеског арбитражног права, специфичан појам, који би се код нас могао превести као надарбитар. Његова функција у Енглеској није истоветна са улогом председника арбитражног већа, већ се своди на то да учествује у раду арбитражног поступка и да под одређеним околностима сам донесе арбитражну одлуку.

16. Нпр. у типском уговору за кафу, тзв. European Contract for Coffee, члан 44 одређује: "Сваки спор, који странке нису у стању да реше мирним путем, решиће арбитража у месту наведеном у уговору, према правилима и обичајима арбитражног тела за трговину кафом ..."

5. Остале арбитраже

У теорији и пракси арбитражног права постоје и друге класификације арбитража, које се не везују директно за критеријуме сталности или специјалности у послу. Због тога ове арбитраже не треба сматрати специјализованим у смислу горе изложених, али је корисно задржати се на њиховом прегледу како би се видело богатство облика приватног изабраног судства. Ту је, на пример, подела на *формалне* и *неформалне арбитраже*, која зависи од природе и садржине правила поступка који се примењују у току решавања спора. Такође се говори о *административним* и *неадминистративним* арбитражама, што опет долази од тога да ли иза једног арбитражног поступка стоји администрација (служба) арбитраже или арбитражно веће мора само да обавља припремне, организационе и друге послове.¹⁷⁾

У том погледу се говори и о полуадминистративним арбитражама, каква је, рецимо, Париска МТК арбитража, код које секретаријат прихвата тужбу и врло је ангажован око одређивања арбитра и потврђивања арбитражне одлуке, док се сам поступак и рад арбитражног већа, и поред постојања правног саветника суда у сваком спору, практично препушта арбитрама, пре свега председнику трибунала (арбитражног већа). Обрнуто, Лондонски суд међународне арбитраже, Америчко арбитражно удружење или наша Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије су примери административних арбитража, чије службе опслужују арбитражно веће од почетка до краја арбитражног поступка.

Постоји и подела на *риџуалне* и *ирриџуалне* (*нериџуалне*) или *слободне арбитраже*, као што је то изразити случај у италијанском арбитражном праву.¹⁸⁾ Прва - ритуална арбитража има ефекат судске пресуде, што значи да је ова већ по завршетку арбитражног поступка и одлучивања постала пресуђена ствар (*res indicata*), односно стекла својство извршности тако да се може директно применити. Друга арбитража - иритуална или слободна има другачији пут до извршења, јер не добија одмах извршност и не може се непосредно извршити. Ако странка, која је спор изгубила, одбије добровољно извршење одлуке, друга страна, која је спор добила, се може због овога обратити суду и покренути одговарајући поступак. Арбитражна пресуда делује као уговор међу странкама и њено извршење је могуће тек на основу тужбе из тог уговора. Суд не улази у меритум ствари, али се извршност пресуде стиче тек после оваквог обављеног поступка.

Следећа подела је на *отворене* и *затворене арбитраже* и за ову класификацију се користе два критеријума. По једном су отворене арбитраже оне које расправљају спорове без обзира у којој се земљи налази седиште странака које су

17. М. Пауновић, *Ad hoc арбитража као средство решавања међународних привредних спорова у савременим условима*, "Међународна привредна арбитража", зборник реферата, Београд, 1997, стр. 50.

18. Г. Кнежевић, *Италијанско арбитражно право* у књизи "Међународна трговинска арбитража", *op. cit.* стр. 49.

уговориле њену надлежност. Затворене су, међутим, оне које суде само спорове оних странака, које испуњавају извесне услове, најчешће у погледу надлежности или седишта странака и предмета спора (нпр. чланице појединих организација или удружења).¹⁹⁾ Иста подела арбитража на отворене и затворене се помиње и у једном другом смислу и коришћењем других критеријума - пуне или делимичне слободе странака код одређивања арбитра. Наиме, арбитража је отворена, не само у односу на своју надлежност и статус странака, него и када странке могу слободно да бирају арбитра из редова цењених и реномираних стручњака, без везивања за одређење листе и панеле. Супротно овом појму, арбитража се сматра затвореном кад су странке код избора арбитра ограничене на утврђену листу арбитраже, било да је ова листа стална или је са временски лимитираним мандатом арбитра.

У последњој деценији се много говори о међународним трговинским арбитражама, које практикују редовне рокове из правилника арбитража, и онима, које имају скраћене или убрзане поступке, тзв. *fast-track arbitration*, у зависности од жеље странака изражене у арбитражном споразуму. Практику је почетком деведесетих година, као нову, промовисала ИСС арбитража у Паризу, а затим је и званично у изменама свог правилника из 1998. године, предвидела могућност да странке својим договором, уз сагласност арбитражног већа, скрате редовне рокове и тиме убрзају процедуру. Данас скраћена арбитражна процедура није реткост.²⁰⁾

Говори се и о *арбитражи са више странака* ("*multiparty arbitration*"), код које се на једној или на обе стране јавља више правних или физичких лица. Овакве арбитраже су познате код тзв. ланчаних уговора у продаји сировина или у грађевинарству, познатих и под именом послова конзорцијума, или партнерских послова. Такве арбитраже су сложене за вођење, захтевају сагласност свих учесника ради закључења арбитражног споразума и имају извесних специфичности у самом арбитражном поступку. У суштини, стриктно правно гледано, међутим, ту је, и даље реч само о две странке - тужиоцу и туженом, а природа арбитраже је непромењена, као кад су у питању две компаније.

Могло би се говорити и о подели на арбитраже које прихватају *UNCITRAL*-ова правила поступка или које их не прихватају, односно делимично прихватају, затим о арбитражама које су *контролисане* и *неконтролисане*, односно мање

19. Б. Марковић, *О арбитражном суђењу с посебним освртом на Спољнотрговинску арбитражу у Београду*, "Уговори у спољној трговини", Београд, Правни факултет, 1987, стр. 279; Т. Варади, цитирани уџбеник, стр. 380.

20. Први такав спор пред ИСС је обрађен у чланку Н. Smit-а, "Fast-Track Arbitration", 2. International Arbitration, 1991, р. 138; о оваквом поступку, такође видети: М. Silverman, *The Fast Track Arbitration of the International Chamber of Commerce - The User's Point of View*, "10. International Arbitration, n° 4", р. 113 (1993); М. Mustill, *Comments on Fast-Track Arbitration*, "10. International Arbitration, n° 4", р. 121 (1993). О убрзаном арбитражном поступку видети одредбе арбитражних правилника: чл. 32 ИСС арбитраже, правила WIPO о убрзаном поступку из 1994. године (the WIPO Expedited Arbitration Rules), Правила Штокхолмске арбитраже о убрзаним арбитражама из 1995. године (Stockholm Rules for Expedited Arbitrations) и др.

контролисане од стране судова или других државних органа и тела онда о *арбитражама Common Law* и *арбитражама континенталног права* итд.

У теорији се среће и подела на *правне* и *фактичке арбитраже*, које за критеријум имају начин решавања спора, као и подела на *цивилне (грађанске)* и *трговинске (правилне)* арбитраже, која полази од врсте спорова о којима се доносе арбитражне одлуке. Могуће је и разврставање арбитража, *сталих* и *ad hoc*, *при међународним организацијама* и *специјализованим агенцијама ОУН*, од којих неке за странке имају само државе-чланице (нпр. ИСАО - Међународна организација цивилног воздухопловства), а друге тај статус дозвољавају и државама-чланицама и субјектима из држава-чланица (нпр. WIPO - Светска организација за интелектуалну својину).²¹⁾

Поменимо на крају и тзв. *обавезне арбитраже ("compulsory arbitration")*, какве, рецимо, постоје у Енглеској за неке врсте индустријских спорова. Овакве обавезне арбитраже су изван наше класификације, јер и поред неформалног метода решавања спорова више подсећају на државне судове него на трговинске арбитраже. Оне само носе име арбитраже, али не зависе од пуне аутономије воље странака, нити имају друге прерогативе приватног судства. Ту су и тзв. *"statutory arbitrations"*, које предвиђају поједини закони о арбитражи, нпр. Закон о арбитражи о миру Индије из 1996. године, а којим се оснивање појединих арбитража везује за одређене гране или области привреде, односно за законе о тим гранама (рецимо, у индијском примеру то су Закон о железници, Закон о електропривреди, Закон о стицању земљишта и др.).

Од трговинских арбитража такође треба разликовати *ad hoc* формирана тела, која не доносе одлуке, већ само дају мишљење о неком арбитражном спору. То су квази-арбитраже, у које, рецимо, спадају *Valuation* или *Certification* енглеског права, *l'expertise-arbitrage* швајцарског права, *expertise* француског права, *perizia contrattuale* италијанског права или *Schiedsgutachten* немачког права.

На крају, постоји и *Арбитражни суд за решавање спорних спорова* са седиштем у Лозани, канцеларијама у Денверу и Сиднеју и арбитражним трибуналим (већима) за време великих такмичења (нпр. Олимпијских игара). Арбитражни суд, иза кога стоји Међународни савет за арбитражу у спорту, решава две врсте спорова: трговинске, проистекле из уговора у спорту (рецимо, из уговора о спонзорству или уговора о ТВ правима), односно спорове поводом одлука одређених спортских федерација (нпр. забрана даљег такмичења спортиста због допинга или доношења одређених правила и статута). Први спорови се решавају на исти начин како се то чини у међународним трговинским арбитражама, док се код других примењују посебна првила, специјално донета у ту сврху.

21. О разним класификацијама арбитража видети: Р. Ђуровић, *Врсте арбитража - посебно Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије*, "Уговори у спољној трговини", Правни факултет, Београд, 1987, стр. 323-351; о Центру за арбитражу у оквиру WIPO: В. Бесаровић, *Арбитражно решавање спорова из области интелектуалне својине*, у књизи "Међународна привредна арбитража", *op. cit.*, стр. 60-70.

Ван ових класификација је остала *арбитража по правичности*, једна ретка, али правно веома занимљива арбитража у којој арбитражи не одлучују стриктно на основу закона, међународних прописа и аутономних норми, већ на основу *правичности*.²²⁾

Таква арбитража представља изузетак од редовног начина арбитражног решавања и могућа је само ако је саме странке изричито захтевају (одлучивање *ex aequo et bono, amiables compositeurs*).

---

22. О овоме више: Ph. Fouchard, E. Gaillard, B. Goldman, op. cit, p. 847-854 i 958-959; A. Redfern, M. Hunter, op. cit, p. 35-38; E. Loquin, "L'amicable composition en droit comparé et international. Contribution à l'étude du non-droit dans l'arbitrage international", Litec, 1980; P. Jolidon, "La sentence en équité dans le Concordat suisse sur l'arbitrage", Rec. Travaux suisse sur l'arbitrage international, ASA, Zurich, 1984, p. 259 ss; m. Rubino - Sammartano, *Amiable Compositeur (Joint Mandate to Settle) and Ex bono et Aequo (Discretionary Authority to Mitigate Strict Law) - Apparent Synonyms Revisited*, "9 Journal of International Arbitration", n° 1, p. 5 (1992); Марковић, *Суђење по правичности у општем и у арбитражном праву*, "Правни живот", бр. 2/1986, стр. 135; Т. Варади, *Одређивање меродавног материјалног права пред спољнојтрговинским арбитражама*, "Уговори у међународној трговини", Правни факултет у Београду, 1987, стр. 303-319; М. Петровић, *Правичност у арбитражном суђењу*, "Привредно-правни приручник", 5/1989, 53; М. Петровић, *Арбитража ex aequo et bono*, "Правни живот", 1995, бр. 12, стр. 405-419.